

ÇAĞDAŞLARININ DİLİNDEN ALİ ŞİR NEVAYÎ*

Nursel ÖZDARENDELİ**

ÖZET

Türk Edebiyatı dünyasının en önemli şahsiyetlerinden biri olan Ali Şir Nevayî, Türk dilinin ve edebiyatının gelişmesinde çok önemli katkıları olan büyük bir ediptir. Kendisinden sonra Doğu ve Batı Türklüğü olmak üzere pek çok şair üzerinde etkiler bırakmış olan Ali Şir Nevayî, hayatta olduğu süre içinde de hak ettiği şöhreti yakalamış olan ender şahsiyetlerden biridir.

Çağatay Türkçesi bilhassa Ali Şir Nevayî'den sonra Batı Türklüğünün ilgisini çekmiş ve Doğu Türkçesinden Batı Türkçesine sözlükler hazırlanmış hatta aktarmalar yapılmıştır. Nevayî'yi anlamak üzere düzenlenmiş olan bu sözlükler, onun kendi sahasında etkili olmasına ilaveten ülkesinin sınırlarını aşan etkisi olduğunun göstergesidir. Bu meyanda klasik edebiyatın pek çok şahsiyeti Nevayî'yi örnek almış, şiirlerine nazireler yazmıştır.

Ali Şir Nevayî hakkında bugüne kadar dil ve edebiyat alanlarında olmak üzere kayda değer sayıda çalışmalar yapılmıştır. Buna rağmen hakkında söylenecekler nihayet bulmamıştır. Bu çalışmada da Ali Şir Nevayî, çağdaşlarının gözünden ve dilinden değerlendirilecektir. Nevayî'nin çağdaşlarının gözündeki konumunu/mertebesini tespit etmenin, onun ve eserlerinin taşıdığı değer bakımından bizi daha realistik neticelere götüreceği düşüncesindeyiz.

Klasik edebiyatta toplumun önde gelen simalarının, alanında şöhret sahibi olmuş kimselerin hayatları hakkında bilgi veren tezkireler, edebiyat ve kültür tarihi bakımından da zamana ışık tutan önemli eserlerdir. Şairlerin hayatları hakkında kısa biyografiler ve şiirlerinden örnekler veren tezkireler, modern edebiyatın şairler antolojisi karşılığı sayılabilecekleri gibi edebî tenkit fonksiyonunu da gerçekleştiren eserlerdir. Tezkireler aynı zamanda konu edindikleri dönemin en yakın ağızdan tanığıdır. Bu sebeple çalışmamıza, dönemin tezkire ve hatırat türündeki eserleri kaynaklık etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Şir Nevayî, Çağatay edebiyatı, Osmanlı edebiyatı, Nevayî'nin çağdaşları, tezkire, hatırat.

* Bu makale, 17-19 Mayıs 2013 tarihlerinde Saraybosna İnternational Burch Üniversitesi tarafından düzenlenen "UTEK'13 Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi"nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniv. Edeb. fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. El-mek: nurselozdarendeli@hotmail.com

ALİ ŞİR NEVAYÎ IN SPEECH OF HIS CONTEMPORARIES

ABSTRACT

Ali Şir Nevai who is one of the most important person of Turkish Literature, is a big literary man who made a major contribution to development of Turkish language and literature. Having affected myriad of poets in East and West Turkishness, Ali Şir Nevayî is also one of rare people who has deserved a well reputation throuhgout his life.

Chagatay Turkish has been interest of West Turkishness especially after Ali Şir Nevayî and dictionaries were prepared from East Turkish to West Turkish, even translations were made. These dictionaries prepared for understanding Ali Şir Nevayî is a sign of his affect exceeding the borders of his country as well as his being effective in his area. In this respect, many people of classical literature took as an example Ali Şir Nevayî, wrote naziras.

Significant works were done about Ali Şir Nevayî in areas of literature and language. However, the words to say have not ended yet about him. In this study, Ali Şir Nevayî is evaluated from the point of his contemporaries. We think that determining Ali Şir Nevayî's position by the perspective of his contemporaries will lead us more realistic results with regards to his and his works importance.

In classical literature, Tezkires (collections of biographies) which inform about lives of leading and having good reputation people, are important works setting lihgt to times in the point of literature and culture history. Tezkires adducing from biographies of poets and their poems, can be assumed correspond to poets anthology in modern literature and also function as literary critique. Tezkires, in the meantime, are the closest witrnesses of the period which they handle. Therefore, tezkires and works like memories genres has been source of our study.

Key Words: Ali Şir Nevayî, Chagatay literature, Ottoman literature, Contemporaries of Ali Şir Nevayî, tezkires, memories.

Giriş

Ali Şir Nevayî, derin ve şuurulu Türkçe sevgisi ve öncülüğü ile Türk dil ve edebiyat tarihinde belirgin izler bırakmış, yüzyıllar süren şöhrete sahip olmuş seçkin bir şahsiyettir.

19. yüzyıldan itibaren modern Türklük bilimi araştırmalarının başlaması ile gerek dil gerek edebiyat sahasında, Ali Şir Nevayî hakkında kayda değer sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda onun eserleri, fikirleri, dil özellikleri ve icraatları ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Nevayî'nin bugüne ulaşan tesirlerini, modern bilim anlayışında tespit etmek ve değerlendirmek, dil, tarih ve edebiyat araştırmalarının geldiği seviye bakımından tabii karşılanacak durumdur. Bu değerlendirmelerin yanı sıra Nevayî'nin çağdaşlarının gözündeki konumunu/mertebesini tespit etmenin de onun ve eserlerinin taşıdığı değer bakımından bizi daha realistik neticelere götüreceği düşüncesindeyiz.

Bu çalışmada, başta *Mecâlisü'n-Nefâyis*, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü'ş-Şuarâ)*, *Bâbürr-nâme (Vekayi)*, *Bedâi'ü'l-Vekayi* adlı tezkire ve hatırat türü eserler, Baykara döneminin önde gelen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

şair, tarihçi ve âlimlerinin eserleri üzerine yapılmış çalışmalar, klasik Osmanlı edebiyatı ve halk edebiyatı yaratmaları gözden geçirilerek Nevayî'nin, çağdaşlarının nazarındaki konumu belirlenmeye çalışılacaktır.

İnceleme

Klasik edebiyatta toplumun önde gelen simalarının, alanında şöhret sahibi olmuş kimselerin hayatları hakkında bilgi veren tezkireler, edebiyat ve kültür tarihi bakımından zamana ışık tutan önemli eserlerdir. Şairlerin hayatları hakkında kısa biyografiler ve şiirlerinden örnekler veren tezkireler, modern edebiyatın şairler antolojisi karşılığı sayılabilecekleri gibi edebî tenkit fonksiyonunu da gerçekleştiren eserlerdir. Tezkireler aynı zamanda konu edindikleri dönemin hükümdarlarının, sanatkârlarının, tarihçi ve ediplerinin en yakın ağızdan tanığıdır.

Bunlardan başvurduğumuz ilk eser Türk edebiyatının ilk şairler tezkiresi unvanına sahip olan *Mecâlisü'n-Nefâyis*'tir. *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te Nevayî, "meclis" adını verdiği sekiz bölüm oluşturmuştur. Bu bölümlerde -çeşitli vesilelerle alakalı olduğu- şahsiyetleri takdim ederken bu kişilerin tabiatlarına ve kendisi hakkındaki düşüncelerine de yer verir.

Bunlardan ilki, daha çocukluk çağında tanışma şerefine nail olduğu, *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te ikinci meclisin başında yer verdiği, Timur'un tarihçisi Mevlânâ Şerefü'd-din Ali Yezdî'dir. *Devletşah Tezkiresi*'nde de adı geçen Ş. Ali Yezdî, *Kaside-i Bürde* şerhi ve *Esmâ'u'llâh* şerhi gibi eserlerin sahibi olmakla birlikte asıl şöhretini mesnevi tarzında kaleme aldığı *Zafer-nâme* adlı tarihî eseri sayesinde yakalamıştır. Nevayî, Ş. Ali Yezdî ile karşılaşmasını çocukluğuna ait mühim bir hatıra olarak nakleder.

Nevayî'nin, Ş. Ali Yezdî ile karşılaşması, Şahruh Sultan zamanında çıkan bir karışıklık yüzünden babası Kiçkine Bahadır'ın o sırada altı yaşlarında olan oğlunu da yanına alarak kalabalık bir kervan ile Horasan'dan Irak'a kaçtıkları zamana rastlar. Bir vesile ile hankaha girip Ş. Ali Yezdî ile tanışan Nevayî, onun tarafından takdir edilmesini *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te şu sözlerle anlatır:

".... Konaklayan topluluk hakkında bilgi almak için çocuklardan birini (yanlarına) çağırıldılar. Fakir Mevlânâ'ya doğru yürüdüm. Sorduğu her şeye cevap verdiğimde gülümseyip takdir ettiler. "Mektebe gidiyor musun?" sorusuna "Gidiyorum." karşılığını verdim. Daha sonra "Nereye kadar okudun?" diye sordular. "Tebârek suresine kadar." diye cevap verdim. Bunun üzerine "Bu çocuklardan birini dilediğimizde sen gelip bizimle tanıştın" (Eraslan II-2001: 345-346). "Senin için dua¹ edelim" diyerek bizzat ettikleri duaları ile şereflendirdiler. "Fakirin babası ve topluluğun ileri gelenleri Mevlânâ'nın huzuruna gelip çeşitli dualar okuyup saygıda bulundular. Bu hâl karşısında "Bu şahıs acaba kimdir?" diye düşünceye daldım" (Eraslan II-2001: 345-346).

Nevayî'nin henüz çocukluk çağında iltifatına mazhar olduğu Ş. Ali Yezdî, şair ve tarihçi olarak Herat'ın önde gelen simalarındandır. *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te Nevayî, Ş. Ali Yezdî'nin Teft'te bulunan kabrinin mübarek kabul edildiğini belirterek onun takdirini kazanmış olmanın ehemmiyetine de işaret etmiştir.

On altı yaşlarında Meşhed'de İmam Rıza Medresesi'nde okuduğu sırada Kemal Türbetî ile tanışan ve ondan dersler alan Nevayî, Horasan'ın bu meşhur şairini kendi zekâ ve görünüşüne hayran bırakır (Tarlan 1942: 8-9). Onunla tanışması, Meşhed'de hasta olarak geçirdiği bir Kurban bayramına rastlar. Bayram dolayısıyla türbe ziyaretinde bulunan âlimler duvarda yazılı beyitleri

¹ "Daha ziyade "Fatiha okumak" olarak belirtilip de aktarıcılar tarafından Türkiye Türkçesine aynen çevirilen ibare bizce daha genel bir anlamdadır ve "dua okumak" demektir. Bugün de Türkistan lehçelerinde bu anlamda "Fatiha" kelimesinin bozulmuş hâliyle "bata", dua etmek anlamıyla da "bata bermek" biçiminde kullanıldığı bilinmektedir. Bu ibaredeki "bata" her ne kadar "Fatiha" kelimesinin bozulmuş biçimi ise de ibare "Fatiha okumak" değil, dua etmek anlamında kullanılmaktadır (Türk 2012: 132).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

okuyup bahse girmektedirler. Nevayî de hasta hâline rağmen münakaşaya katılır. O sırada Kemal Türbetî topluluğu susturur ve Nevayî'nin fikrini sorar. Devamı *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te şu sözlerle anlatılır:

“Fakir cevap verince, kendi fikrinden vazgeçip hakkımda aferinler kulüp (güzel sözler söyleyip), kim olduğumu ve hâlimi soruşturduktan sonra benimle tanışmayı heves etti. Güzel sözler söyleyerek önüme (başucuma) oturdu.... Yurduna döndükten sonra hediye ve teberrük kabilinden bazı şeyler gönderdi. Orada olduğu sürece daima gönderirdi.” (Eraslan II-2001: 356).

Hâce Fazlu'llâh-i Ebu'l-Leysi, ünlü fakih Ebu'l-Leysi'nin oğludur ve babası gibi Semerkand'ın ileri gelen fıkıh âlimlerindedir. Hâce Fazlu'llâh-i Ebu'l-Leysi'nin Nevayî'ye olan muhabbeti *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Fakir iki yıl onun huzurunda ders gördüm. Semerkand âlimlerinin âlimi olmasına rağmen bana öylesine iltifatı vardı ki benim için 'evlât' derdi.” (Eraslan II-2001: 348)

Mevlânâ Abdu's-Samed-i Bedahşî, Sultan Ebû Sa'îd Mirza'nın kendi tarihini yazmasını buyurduğu edip kişidir. Nevayî, Bedahşî'nin cinas sanatına yer verdiği bir beytinde kafiye yanlısını görmüş kendisine söylemiştir. Bu düzeltmeden dolayı Bedahşî Nevayî'ye minnettarlık gösterir. Bu durum aralarındaki dostluğun başlamasına sebep olur (Eraslan II-2001: 361).

Dönemin genç meşhurlarından olan Mevlânâ Yusuf için Nevayî, saygı duyulan, sözlerine itibar edilen bir büyük ve bir hoca vasfındadır. Bu durum *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te şöyle ifadesini bulmuştur:

“Fakir tahsil için Semerkand'a vardığımda Endican'dan geldi ve orada fakir ile buluştu. Küçük yaşta olduğu için şiirinde hamlık (aksaklık) görüldüğünde fakir tarafından düzeltilirdi.... Fakir'den başka hiç kimse onun şiiri hakkında söz söyleyemezdi.” (Eraslan II-2001: 380)

Nevayî'nin o günkü kıymetini en iyi yansıtan eserlerden biri Devlet Şah (Alâüddevle Bahtışah Gâzi Semerkandî)'ın kaleme aldığı *Devletşah Tezkiresi*'dir. Horasan'ın asilzâdelerinden olan Devlet Şah, eserini hamisi, memduhu ve mürebbsi olan Ali Şîr Nevayî'ye sunmuştur. Eserin takdim ve hâtîme bölümlerinde Nevayî'ye oldukça geniş yer ayıran Devlet Şah, diğer şairlerin bahsinde de yeri geldikçe ona olan minnettarlığını, övgülerini ve dualarını ifade etmekten kaçınmamıştır.

Müellif sebep-i telif bölümünde şu sözlere yer verir:

“Ben bu hakikatler gelinini gayb haclesinden çıkardım. Şimdi hangi gönül sahibi bu temiz, afif kızın kıymetini bilecek diye düşündüm. Gaybdan bana şöyle ilham olundu: Altının kıymetini sarraf, cevherin kıymetini kuyumcu bilir; bunun değerini anlayacak da zamanımızda yüksek ve kerim sahibi vezirdir. Fazilet, onun sayesinde hâkim; cehil ise onun azametinin heybeti ile yıkılmıştır.” Müellif burada onun adalet, insaf ve idare hususundaki büyüklüğünü anlatırken şu vasıfları ilave eder: *“O, zayıfları tehlikeden kurtarandır; kendinden evvel gelenlerin olduğu gibi kendinden sonra gelenlerin de kemalâtı onun kemalâtı yanında hiçtir. Keremin temelini kurmuş, büyüklüğün usulünü ihya etmiştir. Âlimlerin muinidir.*

Fâzılları yetiştiren, fakirleri kuvvetlendiren odur. İlimlerin bütün şubelerini tab'ı seliminin ölçüsü ile ölçüp tartan; iyisini kötüsünü ayıran odur. Kalemin ve kılıcın hakiki efendisi Nizamülmilleti veddin Ali Şîr'dir. Dünya büyükleri onu methetmişlerdir. İyi huyların kendisinde toplandığı bir şahsiyettir. Melek gibi masum Ali Şîr, kerem ve mertliğin unsurudur. İsa gibi tabiat pislüğünden sıyrılmıştır. Temiz ve afiftir” (Tarlan 1942: 5).

Eserin hâtîme bölümünde Nevayî için ayırdığı kısım oldukça uzundur. Mübalağalı medhiyelerle birlikte babası Kiçkine Bahadır'dan ve oğlunu yetiştirme gayretlerinden, emirlerin,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

hükümdarların âlim ve ediplerin Nevayî'ye olan takdirlerinden hatta zamanın padişahının ondan öğüt aldığından, mansıp ve mertebe sahiplerinin onun şeref veren sohbetine müteşekkir olduğundan bahseder. Bunlara ilaveten; eserlerini, edebî kişiliğini zikreder, sözü hayrat ve hasenatlarına getirir:

“Onun daima doğru olan reyi mallarının fazlasını hayrat ve hasenata sarf etmek cihetine ma tuf oldu. Mirasçılarının tecavüz elini ondan çekmesini uygun gördü. Bunun için “Sizde olan biter fakat Tanrının indinde olan bakidir” buyurulduğundan serveti ile riya ve havaya rağmen Tanrı yolunda bu diyarda medreseler, mescitler, ribatlar, hayır müesseseleri ve darüşşifalar yaptırdı. Bunlara yaptığı vakıflar tahminen beş yüz tümen rayiç kepektir.... Eğer bu büyük emirin hayrat ve hasenatı mufassalan zikrolunursa pek uzun düşer. Yalnız Herat'ta ve meşhur menziller ve merhalelerde olan eserlerini muhtasar surette zikredeceğiz” (Lugal 1977: 570-583).

Devlet Şah, son olarak Nevayî'ye atfen yazdığı kasideyi arz ederek onun ile ilgili sözlerini nihayetlendirir.

Devlet Şah, burada birkaç satırını verebildiğimiz eseri boyunca Nevayî'yi bazen abartılı sayılabilecek ifadelerle övmüştür.

Doğu tarihinin ansiklopedisi niteliğinde sayılabilecek² *Ravzatüssufa*, Hüseyin Baykara'nın zamanına kadar İslam ve İran tarihini ihtiva eden çok önemli bir eserdir. Belh zâdegânından Mirhond tarafından yazılıp Emir Ali Şir Nevayî'ye ithaf edilmiştir. *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te verilen bilgiye göre eserini Nevayî'nin ricası üzerine kaleme alan müverrih Mirhond, mukaddime bölümünde ondan şöyle bahseder:

“İnsaf ve adalet mesnedi, riyaset ve eyalet mansıbı, şairliğin yüksek rütbesi, hünerverliğin kıymetli mertebesi; idrak sahiplerinin göz bebeği, ilmî ve amelî kemalâtı kendinde toplayan, haşmet ve debdebesine rağmen hakiki bir sufi gibi kalbi temiz olan Ali Şir ile bezenmiştir” (Tarlan 1942: 6).

Mirhond, Nevayî ile ilk görüştüğü zamanki intibasını da şöyle nakletmiştir:

“Meclisine dahil olunca hakikaten suret ve şekle bürünmüş bir ruh, bir melek gördüm ki kerim olan zâtı fazilet ve edeb; yüksek tabiatı da manaların hakikatlerini ve inceliklerini anlamak hususunda bütün akran ve emsallinin fevkinde idi” (Tarlan 1942: 6).

Mirhond'un Nevayî'nin tabiatı hakkındaki tespitleri ise şu şekildedir:

“Temiz ahlaklı, samimi bir insan, tedbirli ve heybetli bir devlet adamı. Onun başlıca hususiyeti, ömrünü ve mesaisini ancak büyük ve güzel işlere hasretmek, bayağılıktan ve küçük işlerden sakınmaktır” (Togan 1950: 352).

Bâbür-nâme, Bâbür Şah'ın kaleme aldığı, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel hayatına ışık tutan, aynı zamanda Türk hatıra edebiyatının yegâne örneği sayılan bir eserdir. Samimi bir dille yazılmış olan *Bâbür-nâme*'de, Şark tarzı eserlerde görülen övgü ve övünme mübalağalarının, yerini objektif bir tavırla değerlendirmeye bıraktığı dikkati çeker. Bâbür Şah, bahsi geçen kimseleri hükümdar ya da şair demeden aynı zaviyeden değerlendirmiş; övgüye değer bulduğu yanlarını överken hoş karşılamadığı ya da değersiz bulduğu yanlarını belirtmekten geri kalmamıştır. Bu yönüyle *Bâbür-nâme*'nin Nevayî hakkındaki değerlendirmeleri ayrıca önem arz etmektedir. Bâbür Şah, Nevayî'yi şu sözlerle anlatmıştır:

² Mustafa Demir, *İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 34, Erzurum 2007, s. 255-274.

“Mirza'nın beyi değil, belki musahibi idi. Çocuk iken bir mektepte imişler. Hususiyetleri çokmuş... Ali Şîr Bey tabiatının nezaketi ile meşhurdur. Halk onun nezaketinin, devletinin gururundan geldiğini zannederdi; fakat öyle değilmiş ve bu sıfat onda fitrî imiş. Semerkand'da iken de böyle nazik tabiatlı imiş. Ali Şîr Bey emsalsiz bir adamdı. Türk dili ile o kadar şiir söylemiştir ki kimse o kadar çok ve güzel söylememiştir.” (Arat 1985: 264)

Nevayî'nin çok yönlü kişiliği bahsinde “Fazıl ve hüner ehilleri için, Ali Şîr Bey kadar mürebbî ve hâmi olan bir adamın hiçbir zaman zuhur ettiği mâlum değildir” (Arat 1985: 265) sözlerini sarf eden Bâbü Şah, onun musiki ve resim alanındaki hünerlerine de değindikten sonra “Bu kadar hayırlı işlerde pek az kimse bu derece muvaffak olabilir” (Arat 1985: 265) ifadeleriyle genel bir değerlendirmede bulunur.

Nevayî'yi zikredilen tüm bu yönleriyle övmesinin yanı sıra Bâbü Şah, onun rubaîleri, divanları ve mesnevileri dışında kalan eserlerini beğenmediğini, kudretli ve orijinal bulmadığını belirterek bir bakıma edebî tenkit örneğini vermiştir:

“Bunlardan başka bazı eserleri de vardır; fakat bu zikredilenlere nisbetle daha aşağı ve daha zayıftır. İnşalarını, Mevlânâ Abdurrahman Câmî'yi taklit ederek toplamıştır. Bir de Mîzanü'l-Evzân adlı bir aruz risalesi yazmışsa da tenkit edilecek tarafı çoktur... Farsça nazımda Fânî mahlasını kullanmıştır. Bazı beyitleri fena değildir; fakat ekserisi zayıf ve değersizdir” (Arat 1985: 264).

Nevayî'nin değerlendirilmesi konusunda mutlaka başvurulması gereken şahıslardan biri de klasik İran edebiyatının son temsilcisi sayılan Abdurrahman Câmî'dir. Nevayî ve -Herat'ın “beş allâmesi”nden biri olan (Togan 1988: 16)- Câmî edebiyat, sanat, kültür ve inanç alanlarındaki ortaklıklarından başka hayat boyu süren dostlukları ile de bütün insanlığa örnek olmuşlardır. Mevlana Celaleddin Rûmî ve Şems; Emir Husrev ve Hacı Nizameddîn Dihlevî'nin arkadaşlıkları gibi şöhret bulan bu arkadaşlıkları akranları tarafından da takdir edilmiştir (Moeen Uddin 2012: 2).

Câmî, Nevayî'nin sanat ve fikir hayatında son derece etkili olmuştur. Nevayî onu bu yönlerden üstadı ve pîri saymıştır:

“Çün şafa ehli pâk-fercâmî

Pâk-fercâm ü pâk-fer Câmî

Ol yakîn sarı dest-gîr maña

Qible vü üstâd ü pîr ü maña” (Levend I-1965: 73)

Nevayî, Farsça divanının dibacesinde Câmî'nin kendisini, “vâdî-i Türkî”den “savb-ı Fârsî”ye, nazımda “edâ-yı Türkâne”den “cânîb-i lugat-i Fürs”e çevirmek istediğini, üstadın emrine uymayı canla başla dilediği hâlde birkaç kasidenin haricinde bir türlü yerine getiremediğini ifade eder (Levend 1965: 68). Öyle anlaşılıyor ki Nevayî, pîri, mürşidi, üstadı sayarak her fırsatta bağlılığını ifade ettiği Câmî'nin tavsiyelerine saygı göstermek adına Dîvân'ın dışında onun hatırı için Farsça şiirler söylemiştir fakat bunlar birkaç tanedir. Bu noktada, “Nevayî'nin Türkçe sevdiğini, Câmî'ye duyduğu ihtiramın önüne geçtiğini” söylemek hiç de yanlış olmasa gerek.

Ali Şîr Nevayî'nin Câmî'ye olan hayranlığı aynı şekilde Câmî'de de Nevayî için aksini bulmuş bir vakiadır.

Nevayî, yazdığı eserlerin çoğunda Câmî'yi zikrettiği gibi Câmî'de *Nefâhatü'l-Üns*, *Şevahidü'n-Nübüvve*, *Baharistan*, *Sübhatü'l-Ahrar*, *Yusuf u Züleyha*, *Leylâ vü Mecnun*, *Hred-name-i İskenderî* adlı eserlerinde ve üç divanı için yazdığı ön sözde onu sık sık anarak övme fırsatı bulmuştur. Bir kıtasında Nevayî'nin erdemlerinden şu şekilde bahseder:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

“Bir dehir boyunca erdemlerin sireti (yolu) üzre yürüdüün ve erdemlerini savaşıarak elde ettin ve adınla bütün yeryüzü halkını aştın; bunun için onu (adını) erdemliler üstünde tasvir ettim (yazdım). (Levend 1965: 73)

“Câmî ile Ali Şir, Timurlular zamanında, Herat'ta inkişaf eden şarkî İran ile Türkistan kültürünü temsil etmişlerdir. Câmî, Ali Şir'in eserlerini candan bir alaka ile okuyup takdir etmiş ve Hamse'sini Nizâmî'nin Hamse'sinden daha orijinal bulmuş ve onun Türkçe şiirlerine Farsça nazire ve cevaplar yazmıştır” (Togan 1988: 17).

Fars edebiyatının büyük şairi Câmî, eserlerinin müsveddelerini Nevayî'ye okutmuş onun ilave ve düzeltmelerini daima beğenmiştir (Tarlan 1942: 12). Bu durum Nevayî'nin münekkit kişiliğine duyduğu güveni göstermesi bakımından önemlidir.

“Câmî, Nefahatü'l-Üns, Şevahidü'n-Nübüvve, Eşi'atü'l-Lemeat adlı eserleriyle Muamma Risalesi'ni Nevayî'nin isteği üzerine kaleme almıştır. Bundan başka Câmî, Nevayî'nin “Kâşki” kafiyeli Türkçe bir matla'ını beğenerek bu redifle Farsça bir gazel söylemiş, Nevayî de Baykara'nın emriyle bu gazele Farsça bir müseddes bağlamıştır.” (Levend 1965: 73)

Nevayî hakkında bilgi edinebileceğimiz bir başka kaynak, 1530 yıllarında Zeyneddin Muhammed Vasıfî tarafından yazılan *Bedâi'ü'l-Vekayi* adlı hatıratır. Hatıratıta Vasıfî'nin hayatının Herat'ta geçen devresi gibi ondan sonraki Orta Asya devresi de aksettirilmiştir. Genç yaşta şair payesi kazanan Vasıfî yetişmiş olduğu edebî çevrenin bütün özelliklerini ve geleneklerini tanıyarak benimsemiş; Herat'ın parlak kültür çevresinin tam bir temsilcisi olmuştur. Hatıratın Vasıfî'nin hayatını içine alan kısmında Ali Şir Nevayî'ye ait birçok hikâye bilhassa dikkati çekmektedir. Bu hikâyeler eserin bütününe yayılmış olmakla beraber hususen Nevayî'ye ithaf edilmiş olan dört ayrı bölümde bulunmaktadır. Hikâyelerden ilki Nevayî ile karşılaşmanın hatırat müellifinde uyandırdığı etkileri konu edinmiştir. Diğerleri ise Nevayî'nin etrafındaki ve muhtemelen Vasıfî'nin doğrudan doğruya temas ettiği kimselerin ağızlarından anlatılmıştır.

Vasıfî'nin hikâyeleri, Nevayî'nin karakterinin ve özel hayatının niteliklerini çizmektedir. Vasıfî'nin Nevayî'nin müspet taraflarını gösterirken kincilik ve intikamcılık gibi menfi özelliklerine de yer vermesi dikkat çekicidir. Nevayî'nin yeter derecede bilinen müspet taraflarını tasdik ile nakleden Vasıfî'nin hikâyelerinin, muhitinin Nevayî'ye karşı olan sonsuz hürmet ve bağlılığını açıkça gösterdiğine bilhassa işaret etmeliyiz. Nevayî'nin eserde zikredilen -ve doğrulukları Vasıfî'nin vicdanına kalmış olan- diğer özellikleri ise aşırı titizliği, çabuk ve sebepsiz öfkelenmesidir (Boldırev 1988: 200).

“Emir Ali Şir Nevayî'nin insanı hayrette bırakan güzel tedbirleri, garip hikâyeleri ve mizacının inceliği ve ahlakının güzellikleri ve fazl ve kemal sahiplerine hüsn ü imtizacı üzerinde âdil sultanın sorduğu soru hakkındadır.” şeklinde bir başlıkla başlayan ilk hikâye, Vasıfî'nin 16 yaşında iken Nevayî'nin ölüm yılı 1501'de onun ile karşılaşmasını anlatır. Nevayî'nin muhitinden olan Sahıpdara, genç yaşta muamma ilmini öğrenerek meşhur olan uzaktan akrabası Vasıfî'nin bu ilimdeki başarısından Nevayî'ye, söz etmiştir. Hikâye, Sahıpdara'nın ağızından şu şekilde devam eder:

“Nevayî hayret etti ve sizi tecrübe edip etmediğimi sordu. Size en güç muammayı okuduğumu ve sizin onu hemen çözdüğünüzü anlattım. Ali Şir Nevayî hazretleri neden hemen sizi ona getirmediğimi sitemle söyledi. Hemen o anda söylediklerime pişman oldum, zira onunla görüşmek gençlerde titreme ve korku yaratır. Meselâ, bazen mecliste bulunanlardan birine ismi sorulduğu zaman, (cevap verecek kimse) ekseriyetle cevap veremez. (Şimdi ise) bir kimse bir muammayı okur ve sen de onu çözezsün kepaze olurum. Ona göre, hazırlan ve yarın erkenden buraya gel. Ali Şir Nevayî hazretleri seninle görüşmek niyetindedir.”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Bu satırlardan anlaşılabilir ki; gençlerin Nevayî'nin karşısında heyecan ve korkuya kapılmasının sebebi, onun bilgisi ve şanının yüceliği hakkında edindikleri ön bilginin verdiği psikolojik ağırlıktır.

Hikâye Nevayî'nin meclisinde devam eder. Nevayî, burada hâkim tavırlarıyla tam bir müderris ve hürmet edilen bir uludur:

“Nevayî'nin yüksek meclisine geldik. Bütün nedimler ve muhataplar toplanmıştı. Mir hazretleri beni göstererek (Sahipdara'ya) “Muammayı, çözülmesini (önceden) bilmeden çözebilen bu mudur” diye sordu. Mevlana Sahipdara “Evet, ta kendisidir” dedi. Bunun üzerine Mevlana Muhammed Bedahşî şöyle konuştu: “Ey emirimiz, sizin muamma çözeniz onunki ile mukayese edilemez.”

Vasfî hatıratının Nevayî'ye ait olan ikinci bölümü, *“Nevayî'nin nazik ruhluluğunu ve ince fikirliliğini anlatan bölüm”* başlığı altındadır. Boldırev, Vasfî hatıratındaki Nevayî hikâyelerini tanıttığı makalesinde, başlıkta zikredilen bu nitelikleri “hassasiyet, sinirlilik ve çabuk gücenme” olarak yorumlamıştır. Bu şekilde yorumlanması hikâyelerin içeriğine de oldukça uygundur.

Bu bölümde Sahipdara tarafından nakledilen bir hikâye, Nevayî'nin yakınlarından olan Şeyh Behlül'ün sezgilerinin kit olması dolayısıyla şair tarafından eleştirilmesini konu almıştır:

“Dün akşam çalışıyordum, önümde mum, mürekkep, kalem ve su tası vardı. Şeyhe, “Onu kaldır, dedim”. “Neyi?” diye sordu. “Sana ne oldu eşekleştin mi?” dedim. Şeyh o anda dize geldi ve “Efendim, sür'at-i intikalim yoktur. Önünüzde birkaç şey vardır. (Kaldırmamı emrettiğiniz şeyin hangisi olduğunu ben ne bileyim” dedi. Mevlânâ Sahipdara, Allah aşkına sen hak ver, zira mum sabaha kadar yanar, düşüncelerimde doğan fikirlerimi harflerin zincirine vurmak için mürekkep ve kalem her zaman önümde durur, suya gelince onu gece hiç kullanmam. Onun için kalkacak olan yalnız sudur. Acaba (bu kadar basit şey için) bu kadar konuşmak mı gerek? Bu kadar hiddetli konuşmalara rağmen, Mir Hazret (Şeyh Behlül'ü) affetti ve ona layık bir elbise ve tam takım bir at hediye etti.” (Boldırev 1988: 208)

Hatıratında, *“Nevayî'nin manevi temizliğini, nefsanî şehvetten uzak ve ruhi zevklere bağlı olduğunu anlatan bölüm”* adı altında üç küçük hikâye daha yer almaktadır. Mahmud Tayabâdî tarafından anlatılan hikâyelerin birincisi, Nevayî'nin çağdaşlarını çok ilgilendiren, bekârlığı ile alakalıdır. Sultan Hüseyin, Nevayî'nin bu durumunu onun manevi yüksekliğine atfeder, Hatice Behim (Sultan Hüseyin'in karısı) ise başka sebeplerle izah eder. Durumun gerçek tarafını çıkarmak için Hatice, kusursuz ve güzel olan Devletbaht adlı hizmetçisini Nevayî'nin yanına gönderir. Neticede Sultan Hüseyin'in görüşü doğru çıkar, Nevayî'ye karşı Sultan'ın ve Hatice Behim'in hürmetleri yüz kat artar (Boldırev 1988: 226). Bu hikâyeye göre Nevayî, ahlakının güzelliği ve güvenilirliği ile sınanmış, neticede maneviyatının sağlamlığını göstermiştir.

Hatıratında yer alan bir başka hikâye de *“Binaî ve onun Nevayî ile yaptığı nokteleri anlatan bölüm”* başlığı altında nakledilendir. Eserde Binaî, Nevayî'nin çevresindekiler arasında dikkati çeken şairlerden biri olarak zikredilir. Nevayî ile aralarındaki gerginlik herkesçe malumdur. Bu gerginlik *Bâbü'r-nâme*'de³ de konu edilmiştir. Aşağıda yer verilen hikâye, iki şairin birbirine zıt olmalarının esas sebeplerini ortaya koyması bakımından önemlidir:

“Anlatıldığına göre, bir gün Binaî'nin Irak dönüşünde, ilim adamları ve asilzâdelerin bulunduğu mecliste Nevayî (Binaî'ye): “Yakup Bek'in değerleri hakkında hatırladığınız bir şey varsa söyleyiniz” der. Mevlânâ Binaî: “Yakup Bek'in Türkçe konuşmaması onun diğer kıymetlerinden üstündür”. Ali Şîr Nevayî: “Ah Binaî, küstahlığın bütün hudutları geçti. Ağzını

³ Reşit Rahmeti Arat, *Bâbü'r-nâme*, KTB Yay., Ankara, 1985, s. 279-280.

çirkefle tıkamalı.” Binaî: “Bunun kolayı var, Türkçe şiirler okumak kâfidir” diye cevap verir” (Boldırev 1988: 230).

Hikâyeden anlaşıldığı gibi, Binaî, Nevayî için çok değerli olan millî dile, bu konuda verdiği muazzam yaratıcı emeklere, son derece ağır ve hakaretamiz saldırılarda bulunmuştur. Bu manzara, Nevayî ve Binaî'nin ideolojilerinin birbirine tam zıt olduğunu ve Binaî'nin sözlerinin, ardında siyasî bir maksadı barındırdığını göstermektedir.

Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâis* 'te onu fevkalade zeki, tahsilli ve rüştünü ispatlamış hatta hat ve musiki sahasında da başarı göstermiş aynı zamanda tuhaf, hayalperest ve kibirli biri olarak tanıtmıştır. Onu eserine alması, aralarındaki çekişmelerden hiç bahsetmemesi, Nevayî'nin kâmil vasfının göstergesidir.

Nevayî'nin devrindeki ihtiramını ortaya koyma hususunda, Sultan Hüseyin Baykara ile olan münasebetleri büyük önem arz eder. Yine Vasîfi hatıratından öğreniyoruz ki, Nevayî ile Baykara arasındaki yakınlık dostluğun da üstündedir. Eserdeki bir hikâye, Sultan Hüseyin'in mutlak olarak göklere çıkardığı maiyetine karşı bile son derece despot davranmasına rağmen Nevayî ile Sultan Hüseyin'in münasebetlerinin fevkalade olduğunu göstermesi açısından oldukça ilginçtir. Burada Baykara'nın Nevayî'yi “pîr” kendisini de “mürîd” görmek istediği fakat bundan Nevayî'nin kaygılandığı anlatılmaktadır. Mevlânâ Muhammed Bedahşî'den nakledilen hikâye şöyledir:

“Nevayî, Sultan Hüseyin'e ithaf etmiş olduğu *Hamse*'yi ona verdiği zaman, Sultan ona “Uzun zamandan beri aramızda halledilecek bir iş vardı, bugün olup bitmelidir.” dedi. Sultan Hüseyin'in iş dediği şey de Sultan Hüseyin'in Nevayî'nin müridi ve Nevayî'nin de onu pîri olması arzusu idi. Nevayî buna “Allah Allah hiç böyle şey olur mu? Biz mürid, siz de pîrimizsiniz!” dedi. Konuşma uzayınca Sultan Hüseyin “Mürid ve pîr ne demektir?” diye sordu. Nevayî “Pîrin istediği müridin istediği olmalıdır” dedi. Bunun üzerine Sultan Hüseyin, gecenin siyah kısrağı ile gündüzün beyaz aygırının birleştiği günden beri, dünyanın merasının benzerini görmediği beyaz koşu atını getirmeleri için emir verdi. Ve dedi ki “Madem ki siz müritsiniz, ben pîrim, sizin ata binmenizi ve benim çekmemi istiyorum.” Nevayî için yapılacak bir şey kalmadı, şahtan başka bir kimseyi üzerine bindirmeyen ata binmesi lazımdı. Sultan Hüseyin ata bağırınca, Nevayî eyere yerleşinceye kadar rahat durdu. Sultan Hüseyin atın gemini tuttuğu zaman Nevayî bayıldı ve kendisini eyerden eller üzerinde almaya mecbur kaldılar” (Boldırev 1988: 226).

Nevayî, Baykara'nın hizmetinde çeşitli görevlerde bulunmasına rağmen Sultan'ın en güvendiği, yanından ayırmak istemediği dostu ve arkadaşısıdır. Saray entrikaları yüzünden bir süre Baykara'dan uzaklaşmak durumunda kaldığı için derinden yaralanan Nevayî, Sultan Hüseyin'in sonsuz pişmanlığıyla saraya geri döndürülmüş ve burada Mukarreb-i Hazret-i Sultan” sanıyla Baykara'nın nedimi olarak kalmıştır (Levend 1965: 36-38). Saltanatı için yararlı olduğunu her vesile ile ispat eden vefalı arkadaşı Nevayî için Hüseyin Baykara, 1485 tarihlerinde bir *Risâle* kaleme almış; kendisini ne kadar sevdiğini, onun varlığıyla nasıl sevindiğini anlatmıştır (Levend 1965: 38). Hükümdarın ağızından nedimi için dökülen kelimelerden bazıları şu şekildedir:

“ Hak sözü edasında yiğit yani Mir Ali Şîr, Allah onun şanını düzeltsin, şiirlerinde Nevayî mahlasını kullanmasıyla meşhurdur. Türk dilinin ölmüş cesedine Mesih nefesi ile ruh giydirdi ve o ruh bulanlara Türk usulü sözlerle atkı ve çözümlü iplikleriyle dokunan cennet elbisesi giydirdi.... Her şiir türü meydanına hızlı at sürdü. O dil kılıcı ile sahip olduğu memleketlere ülkeler kattı. Onun nazmı vafında dil ve beyan acizdir” (Yıldırım 2008: 110).

Baykara, Nevayî'ye olan duygularını, başka vesileler ile göstermekten de çekinmemiştir. Belh valisi olan Nevayî'nin küçük kardeşi Derviş Ali'nin Sultan'a karşı ayaklanması, aleyhinde bir

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

takım dedikoduların yayılmasına yol açar. Nevayî'nin üzüntüsünü gören Sultan Hüseyin, 1492 yılında Nevayî hakkında bir ferman çıkarır. Ferman şu şekildedir:

“... Emir Ali Şîr Nevayî, şefkatli kalbi ile bu yüksek devlet güneşinin tulûu zamanından beri temiz niyetli fikrini, büyük kudret ve dirayetli niyetini bu devletin yükselmesi uğrunda sarf etmiş, azamet ve rütbesini benim kardeşim derecesine yükseltmiştir. Ve bu yakınlık günden güne belki saatten saate ziyadeleşmektedir. Hatırma geldi ki, bu sırada müşarün-ileyhin kardeşi tarafından vaki olan ve affına karar verilen yolsuz hareketleri, bazı yanılanlar ve gaflete düşenler Umdetü'l-memleke olan müşarün-ileyhin üzerine müessir zannederler. Memleketin dahilinde herkese emrediyorum ki ve herkes bilmelidir ki, onun bizim nezdimizdeki mahremiyet ve hususiyeti tasavvur ettiklerinden çok daha ziyadedir. Ve bilâ istisna herkes ona azamî hürmetle mükelleftir” (Yıldırım 2008: 110).

Nevayî, şiirlerini bir divan hâlinde düzenlemeye Baykara'nın teşviki ile karar verdiğini söyler. Aynı zamanda kendisi de bir şair olan hükümdar, Nevayî'nin şiirlerine nazireler yazmış, şiirlerinde ona atıflar yapmıştır:

Ger Hüseyinî'ga bir otlug yüz gamı ot salmasa

Bes niçük âlemni köydürdü Nevayî-vâr otı (Yıldırım 2008: 111)

Baykara'nın Nevayî'ye olan saygısını gösterdiği en önemli noktalardan biri de ona yazdığı mektupların altına attığı “Elhâkir Hüseyin” imzasıdır (Tarlan 1962: 3). Sanıyoruz ki böyle bir hürmet başka hiçbir şaire gösterilmemiştir.

Sultan Hüseyin, ömrünün son günlerinde hastalığı esnasında ve vefatı sonrasında da yakın dostuna karşı olan saygıdeğer tavrını sürdürmüştür. Nevayî, Sultan'ın Esterabat dönüşünde onu karşılamaya çıkar. Sultan'ı selamlayarak elini öptüğü sırada yere düşer. Sultan Hüseyin, onu kendi tahtirevanıyla Herat'a götürmüştür. Şairi kurtarmak için her çareye başvurmuşsa da alınan tedbirler faydasız kalmıştır. 3 Ocak 1501 Pazar günü sabaha karşı hayata gözlerini kapayan Nevayî, Kutsiye Camii yanında hayatta iken yaptırdığı yere gömülmüştür. Sultan Hüseyin, büyük cenaze töreninden sonra üç gün Nevayî'nin evinde kalarak yas tutmuş, yedinci gün şehrin kuzeyindeki Havz-ı Mahiyan'da Türk töresi gereğince düzenlenen “yuğ yemeği” törenine başkanlık etmiştir (Levend 1965: 46-47).

Şu ana kadar incelenen eserler, müelliflerinin iradeleriyle kaleme alınmıştır. Bu noktada başvurulacak diğer eserler ise anonim niteliğindeki halk yaratmalarıdır. Bu tür eserler, ancak toplumun muhayyilesinde ve gönlünde derin izler bırakan kişiler ve olaylar için gayr-i ihtiyari teşekkül edebilir. Bunlar, tarihî gerçeklere uygun olsun ya da olmasın, bahsi geçen kişi ya da olayın halkın üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Türkçe sevgisi ile bütün Türk âleminde yüzyıllar süren bir tesir bırakan Nevayî, insan ilişkileri ve insani değerleri ile de halkın hafızasına kazanmıştır. Onun bütün hayatı ve başından geçen olaylar halk arasında geniş yankı bulmuş ve folklorlaşarak halk muhayyilesi ile zenginleşip bir bakıma sözlü kültürde bir “Nevayî külliyesi” oluşturmuştur (Türkmen 2002: 23-26). Nevayî'nin bütün maddi ve manevi vasıfları onu halkın gözünde efsaneleştirmiş, hakkında türlü rivayetlerin ve kıssaların oluşmasına sebep olmuştur.

Nevayî hakkında ortaya çıkmış olan fıkralardan özellikle dikkati çekenler, Hüseyin Baykara'ya bağlı olarak anlatılanlardır. Asli tipin Nevayî, ikinci tipin ise Sultan Hüseyin Baykara olduğunu gördüğümüz bu fıkralarda sultan, bazen veziri bazen sohbet arkadaşı olarak gösterilen Nevayî ile söz yarış hâlinindedir. Sultan Hüseyin Baykara âdeti bu söz yarışında dostuna galebe çalmak için elinden geleni yapar fakat hiçbirinde muvaffak olamaz. Fıkraların hepsinde Nevayî, gerek keskin zekâsı gerekse hazırcevaplığı ile sultanı alt eder. (Ergin Sol 2004:6)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Nevayî'nin adı, yaşadığı dönemde halk arasında “yenilik” ya da “yeni bir şey” anlamlarına gelen bir mecaz olarak kullanılır.

Bâbü-r-nâme’den aynen naklidir:

“*Ali Şîr Bey birçok şeyler icat etmişti ve iyi şeyler icat etmişti. Bir kimse herhangi bir işte bir şey vücuda getirirse onun rağbet görmesi ve meşhur olması için ona “Ali Şîri” derdi ve bazıları zarafetle onu Ali Şîr Bey’e isnad ederlerdi. Ali Şîr Bey, bir defa kulak ağrısı için başörtüsü bağlamıştı. Kadınlar gibi başörtüsünü böyle eğri bağlamaya; “nâz-ı Ali Şîri” adını verdiler*” (Arat 1985: 280).

Nevayî'nin şiirleri yaşadığı dönemden itibaren çeşitli Türk ülkelerine yayılmış ve beğenilmiştir. Osmanlı sahasındaki şöhreti bunun en belirgin örneğidir. Osmanlı şairleri onu, II. Bayezit zamanında, Basırî adlı bir şair tarafından getirilen şiirleriyle tanımıştır (Levend 1965: 250). Bu tarihten sonra Nevayî'nin şiirleri, Osmanlı şairleri tarafından okunmuş, takdir görmüş ve onların üzerlerinde oldukça etkili olmuştur. Nevayî'nin adı ve dili, onların nazarında “Türkçe şiir söyleme”, “güzel mana ya da lâfız”, “üstün anlatım kudretine sahip olma”, “Çağatay diyalektinde şiir söyleme” vb. anlamlarında kalıp ifade olmuş ve “mana güzelliği”nde bir ölçü birimi kabul edilmiştir.

“*Bir emîr oldı Behiştî milket-i nazm içre kim*

Câmî bir abdal ana nisbet Nevayî bî-nevâ” (Aydemir 2000: 119)

Behiştî

“*Didi ânîde Muhibbî böyle bir rengîn gazel*

Tarz-ı şî r içre Nevayî gibi ol fâyık mıdur” (Tunç 2000: 282)

Muhibbî

“*Zebân-ı Türki'nün destân-serâyı*

Fesâhat bülbülü ya 'ni Nevayî” (Coşkun 2007: 117)

Âşık Çelebi

“*Çağatayca iki söz bilse Nevayî geçinüp*

Deşt-i Kıpçak'da sanur kendüyi kılğay sühan” (Coşkun 2007: 218)

Vehbî

Osmanlı sahasından birkaç örneğini vermekle yetindiğimiz bu beyitler ve Nevayî'nin adının ve dilinin doğrudan ya da çeşitli mecazlarla edebî nitelikli yeni anlamlar içermesi, onun seçkin edebî kişiliğinin itiraz kabul etmez göstergesidir.

Sonuç

Ali Şîr Nevayî, döneminde ve muhitindeki sultan, âlim, tarihçi, sanatkâr ve edip kişilerin eserlerinde, gerek özel bir bölüm tahsis edilerek gerekse ilgili olduğu kişilerin bölümlerinde mütemadiyen bahis konusu olmuştur. Daha hayatta iken şöhreti bütün Türk diyarlarına yayılan mezkûr şahsiyet, eserlerinin okunup beğenildiğini hayatında görmek mutluluğuna ermiştir.

Kendi dilinden irad olunan *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te, Mevlânâ Nûru'd-dîn 'Abdu'r-Rahmân Câmî, Şeyh Kemal Türbetî, Hâce Fazlu'llâh-ı Ebu'l-Leysî gibi şeyh, pîr, üstad olan kişilerce takdir edilmiş, akli, zekâsı ve yetenekleriyle onları kendisine hayran bırakmıştır. Hondmir, Mirhond, Devlet Şah başta olmak üzere döneminin pek çok şair ve yazarları eserlerini ona sunmuşlardır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Vasıfî'nin *Bedâi'ü'l-Vekayi* adlı hatıratında, esasen üstün vasıflarıyla ele alınmış hususen birkaç hikâyede “acelecilik, sinirlilik, titizlik ve sinsilik” gibi vasıflarıyla sözü geçmiştir. Doğruluğu ispatlanması mümkün olmayan bu hikâyeler, daha çok nükteli, tarihî ve edebî fikra tarzındadır. Tarihî olayların genel manzarası bakımından bir aykırılık görülmesi de Vasıfî'nin eserini daha canlı ve çekici kılmaya açısından başvurduğu bir üslubun neticesi olduğu izlenimi de uyandırmaktadır.

Kendisinden sonra halkın muhayyilesinde ve gönlünde bıraktığı eserler neticesinde oluşan halk yaratmaları, bizce ona olan hürmetin ve sevginin en samimice ortaya konmuş şekilleridir. Bu hikâyelerde Nevayî'nin çeşitli münazara ve münakaşalarda Baykara'ya ya da vezirlere galip getirilmesi, toplumun ona atfettiği en yüce makama delalet eder.

Ali Şir Nevayî, hayatını Türk dilini yüceltmek, devletin bekasını temin etmek, hayır hasenatlar yapmak, gençler yetiştirmek ve dinî hassasiyetlere riayet etmek gibi ulvî değerlere harcamıştır. Döneminde ve sonrasında eserlerinin bütün Türk ülkelerinde okunup beğenilip takdir görmesi, ona Türk'ün vefasıdır.

KAYNAKÇA

- ARAT, Reşit Rahmeti, *Babürnâme*, KTB Yay., Ankara, 1985.
- AYDEMİR, Yaşar, *Behiştî Dîvânı: Behiştî, Hayatı, Şasiyeti, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, MEB Yay., Ankara, 2000.
- BOLDIREV, A. N., *Çağdaşlarının Hikâyelerinde Nevayî*, TDAY-Belleten, Çev. Rasime Uygun, Ankara, 1988, s. 205-230.
- COŞKUN, Menderes, *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit*, Akçağ Yay., Ankara, 2007.
- ERGİN SOL, Selma, *Ali Şir Nevayî'ye Bağlı Olarak Anlatılan Fıkralar*, Millî Folklor, S. 64, Ankara, 2004, s. 44-51.
- İSEN, Mustafa, *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yay., Ankara, 2009.
- LEVEND, Agah Sırrı, *Ali Şir Nevâî (Hayatı-Sanatı-Kişiliği)*, TDK Yay., Ankara, C.I, 1965.
- LUGAL, Necati, *Devletşah, Devletşah Tezkiresi I-II-III-IV*, Kervan Yay., İstanbul, 1977.
- MOEEN UDDİN, Ghulam, *Ali Şir Nevâî ve Molla Câmî*, Fatih Ü., Doğumunun 570. Yılında Ali Şir Nevâî Sempozyumu, (Basılmamış bildiri), 24 Şubat 2012, s. 1-6.
- TARLAN, Ali Nihad, *Ali Şir Nevayî*, İstanbul Üniversite Neşriyatından, İstanbul, 1942.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, *Ali Şir Nevayî*, İslâm Ansiklopedisi, MEB, İstanbul, 1950, s. 349-357.
- , *Câmî*, İslâm Ansiklopedisi, MEB, İstanbul, 1988, s.15-20.
- TUNÇ, Semra, *Muhibbî Dîvânında Şiir ve Şair ile İlgili Değerlendirmeler*, Selçuk Ü. Türkiyat Arş. Enst. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, S. 7, 2000, s. 265-283.
- TÜRK, Vahit, *Mecâlisü'n-Nefâis'te Şairler Arasındaki Latife ve Nükteler*, TDK Yay., Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C. CII, S. 722, Şubat, 2012, s. 129-137.
- TÜRKMEN, Fikret, *Halk Edebiyatında Ali Şir Nevayî İle İlgili Yaratmalar*, Sos. Bil. Enst. Dergisi, Afyon Kocatepe Ü. Yay., C.IV, S. 1, Afyon, 2002, s. 25-35.
- YILDIRIM, Talip, *Yakın Dostu Hüseyin Baykara'nın Eserlerinde Ali Şir Nevayî*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.5, S. 2, Ankara, Haziran 2008., s. 105-115.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

